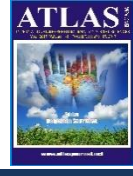

ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 24.03.2018

Published Date:31.05.2018

2018 / May

Vol 4, Issue:8

Pp:149-163

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

TÜRKİYE'DE CARİ AÇIK SORUNU VE ÇÖZMEYE YÖNELİK BİR MODEL ÖRNEĞİ

THE CURRENT ACCOUNT DEFICIT PROBLEM IN TURKEY AND A MODEL EXAMPLE FOR SOLUTION

Armağan TÜRK

Dr. Öğr. Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi İİBF, İktisat bölümü, armaganturk@klu.edu.tr, Kırklareli/Türkiye

Suna ŞAHİN

Dr. Öğr. Görevlisi Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,
suna.sahin@yeniyuzyl.edu.tr, van/Türkiye

ÖZET

Gelişmekte olan ülkeler için önemli sorunlardan birisi haline gelen cari açık sorunu ülkelerin büyüme ve kalkınma politikaları açısından önem teşkil etmektedir. Ekonomisi dışa bağımlı olan ülkelerde cari açığın kontrol altında tutulması için gereken planlamanın yapılması ve cari açığın kapatılmaya çalışılmasından daha ziyade açığın sürdürülebilirliğinin sağlanması neredeyse bir zorunluluktur. Çalışmanın amacı, krizlerin tetikleyici olarak da kabul edilen ve birçok yapısal sorunu barındıran cari açık sorunun nedenlerini bulmak ve bu nedenler ışığında Türkiye de 2000-2016 yılları arası için cari açıkların sürdürülebilir ya da sürdürülemez olup olmadığının ekonometrik araştırmasının yapılmasıdır. Hodrick-Prescott filtresi, Baxter-King filtreleri, Dickey-Fuller testi, Johansen Eş bütünleşme testinden elde edilen sonuçlar ışığında, Türkiye'nin cari işlemler açığının sürdürülemez olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret Dengesi, Dış Ticaret Hadleri, Cari Açık, Sürdürülebilirlik, Cari Açığın Nedenleri.

ABSTRACT

The current account deficit has become one of the major problems for developing countries. The problem of current account deficit is important in terms of countries' growth and development policies. It is almost imperative that the countries that are dependent on the economy have the necessary planning to keep the current deficit under control and that it is possible to sustain the deficit more openly than trying to close the current deficit. The aim of the study is to find the causes of the current account deficit in Turkey and to make econometric analysis between 2000-2016 years on these reasons. The results obtained from the established model show whether Turkey's current account deficit is unsustainable. Hodrick-Prescott filter, Baxter-King filters, Dickey-Fuller test, Johansen Cointegration Test were used and interpreted according to these results.

Key Words: Trade balance, Terms of Trade, Current Account Deficit, Sustainability, Current Account Deficit Reasons.

1. GİRİŞ

Uluslararası iktisadi ilişkilerin temelinde genellikle mal ve hizmet ithali ile ihracı yatmaktadır. Ayrıca ülkelerin ödemeler bilançosunun seyri, dış ilişkilerde bulunduğu diğer ülkelerin ekonomik seyirlerine de etki edebilme gücüne sahiptir. Bu nedenle önemli bir makroekonomik gösterge sayılan cari işlemler hesabının açık ya da fazla vermesi bunun yanı sıra açıkların sürdürülebilir olup olmadığı noktası önem kazanmaktadır. Türkiye Ekonomisi açısından 24 Ocak 1980 kararları ve Ağustos 1989'da sermaye hareketlerinin

serbestleştirilmesi, dışa açılma sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır. Dışa açık ekonomilerde ödemeler bilançosu politika yöneticileri için oldukça önemlidir. Dolayısıyla Türkiye'nin dışa açılma politikasıyla ödemeler bilançosunun neredeyse en önemli kalemi olarak sayılabilecek cari işlemler hesabının önemi daha da artmıştır. 1994, 1998, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri cari dengenin öneminin nedenli arttığına örnek olarak gösterilebilir. Cari işlemler açığının finansman sorunu ve açıkların sürdürülebilirliği konusu Türkiye'nin en büyük sorunlarından birisi olarak değerlendirilebilir. Cari açığın nedenleri ve bu açığa neden olan faktörlerin Türkiye Ekonomisinde doğurduğu etkilerini araştırmak önemlidir.

2.CARİ AÇIK PROBLEMİ

Bir ülkenin başka ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinin özetlendiği “ödemeler dengesi bilançosu”nda yer alan cari hesap, ülkenin gelir ve giderlerini ölçer ve cari açık ülkenin giderlerinin gelirlerinden yüksek olduğu anlamına gelir (Subaşat ve Yetkiner, 2010,s.3). Cari açık probleminin ortaya çıkmasına neden olan faktörler, ülkenin konjonktür durumuna göre değişiklik sergileyebilirler. Türkiye açısından cari açığa sebebiyet veren faktörleri aşağıdaki şekilde değerlendirmek mümkündür:

- ✓ Dış ticaret açığı: Marjinal tüketim eğiliminin artması, ülkede ithalatın artmasına, ihracatın azalmasına neden olur. Bunun sonucunda ise ülkenin dış ticaret dengesinde açıklık meydana gelir (Bouakez ve Takashi Kano, 2008, s.261).Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığı,1947 yılından itibaren günümüze kadar varlığını artırır bir şekilde sürdürmüştür(Doğan ve Bayraç,2014, s.98). Türkiye’de cari işlemler açığının en önemli nedenlerinden birisi de dış ticaret açığıdır. Türkiye’de 1980 öncesinde, ithal ikameci üretim politikası izlenmiş ve ihtiyaç duyulan bütün malların yurt içinde üretilmesine çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte, ülkenin dış dünya ile serbest ticaret yapmasının önündeki engeller kaldırılmış ve ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak, gerekli yasal ve yapısal düzenlemeler yapılmadan başlayan bu dışa açılma süreci, ihraç edilenden daha fazlasının ithal edilmesiyle ve dış ticaret açığıyla sonuçlanmıştır(Göçer, 2017, s.214-237).
- ✓ Enerjide dışa olan bağımlılık: Enerjide dışa olan bağımlılığın artması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi hususundaki eksiklikler açıklık meydana getirmektedir.
- ✓ İç tasarruf açığı: ülkelerin makroekonomik göstergeleri açısından önemli bir yere sahip olan dış ticaret hadlerinde beklenmeyen ani şoklar, toplam harcamaları artırıp tasarrufları azaltabilir. Bu durum ise cari işlemler hesabının açık vermesine neden olacaktır (Huang ve MengQinglai, 2007,s.1003). Türkiye’de iç tasarrufların az olmasına rağmen yatırımların devam ettirilmesi cari açık oluşumuna neden olmaktadır (Çak, 2013,s.55-57).
- ✓ Para ve maliye politikaları: Ülkelerin genellikle ticaret politikalarının, ithalat artışını yavaşlatacak gelir dağılımı politikaları ile ihracata teşvik edecek politikalardan oluşturulması cari açıklar için önemlidir. İthalat ve ihracatın kontrol altında tutulması, üretimleri ve yatırımları teşvik edici devlet politikalarının uygulanması, üretimde faktör etkinliğinin ve verimlilik seviyesinin artırılması(Tekgül ve Cin, 2013,s.325),ülkelerin cari açık problemleri ile karşı karşıya kalmaması adına önemle üzerinde durulması gereken amaçlardan olmalıdır. Ülkede uygulanacak olan para ve maliye politikalarının birbirini destekleyici yönde olması önemlidir. Şöyle ki cari açıklar için uygulanacak daraltıcı para politikaları seçilmişse maliye politikasının da bu yönde kısacası daraltıcı bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Marinheiro, 2017, s.1-41). Politikalar ışığında yaşanan finansal krizler de açıklığı tetiklemektedir.

- ✓ Yukarıdaki faktörler ve nedenlerinden dolayı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde açığın kapatılmasının yerini açığın sürdürülebilirliği almıştır.

3.CARİ İŞLEMLER HESABINDAKİ DENGESİZLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik kavramının iktisat literatüründe yer alan optimalite, denge, durağan denge ve durağanlık kavramlarından farklı olarak matematiksel bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle sürdürülebilirlik kavramının tanımlanması oldukça zordur (Tunalı, 2008,s.164).

Bir ülke ekonomisi açısından uygulanacak makroekonomik politikaların temel amacı iç ve dış dengenin aynı anda sağlanmasıdır. İç dengenin sağlanması ve devamlılığı için fiyat istikrarı, tam istihdam ve ekonomik büyüme gibi amaçlara ulaşılması gereklidir. Dış denge ise gelir ve giderlerin denklik uyumunun sağlanması için gereklidir. Bu açıdan dış ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi ve beklenmeyen sorunlar karşısında önceden tedbir almak adına cari işlemler hesabının dikkate alınması önem arz etmektedir. Bu bakımdan dış denge cari dengenin sürdürülebilirliği olarak ifade edilmektedir (Turan ve Barak, 2016,s.70).

Ticaret açığından kaynaklanan cari işlemler hesabındaki bir dengesizliğin, yurtdışından elde edilen negatif net faktör gelirlerinden kaynaklanan bir dış ticaret açığından daha az sürdürülebilir olduğu görülmektedir. Büyük ve negatif dış faktör gelirleri geçmişteki ödenmemiş borçların tarihi bakiyesi olurken cari işlemler hesabındaki geniş ve sürekli ticaret açıkları, yapısal rekabet problemlerinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. İlave olarak, bir ülkenin gelecekteki dış borçlarını idare etme yeteneğinin o ülkenin döviz geliri üretebilme kabiliyetine bağlı olduğu ve GSYİH içerisindeki ihracat payının (açık ekonomilerde) önemli bir sürdürülebilirlik göstergesi olarak dikkate alınmasının gerektiği belirtilebilir (Roubini ve Wachtel, 1997,s.7).

Ödemeler bilançosu, bir ülke için makroekonomik performansın temel göstergesi olan milli gelir hesaplanmalarının önemli bir bileşenidir. Burada ihracat ve ithalat kalemleri büyük önem taşımaktadırlar. Bu iki kalem arasındaki fark dış ticaret dengesini oluşturmakta ve ortaya çıkacak pozitif fark, ulusal gelirin arttığını (dünya ekonomilerinin olmasını istedikleri durum) negatif fark ise ulusal gelirin azaldığını göstermektedir (Atalay, 2003,s.32). Ödemeler bilançosu açığı ile bu hesaptaki açık/fazla eşanlı gibi kullanıma yanılıgısına neden olmaktadır. Bu yanılıgının nedeni olarak en önemli ödemeler bilançosu kaleminin bu hesapta yer alması gösterilebilir. Dış ticaret dengesi, ekonomik istikrarın sürdürülmesine yönelik en önemli göstergelerden biri ve ülkenin ekonomi politikalarında köklü değişikliklerin yapılmasında etkili bir faktördür. Türkiye’de 1980 sonrası dışa açılma ve entegrasyon sürecine girilmesiyle korumacı ve müdahaleci ekonomi politikaları terk edilmiştir. Ancak Türkiye’nin dışa açılma sürecinde uyguladığı istikrarsız para ve maliye politikaları, makroekonomik yapıyı etkileyen yapısal sorunların ortaya çıkmasına ve dış ticaret dengesinde bozulmalara ayrıca Türkiye’nin dış borç yükündeki artışla beraber üretiminde yaşanan daralma ve istihdam sorunlarına da neden olmuştur (Altıntaş ve Çetin, 2008,s.30).

Cari işlemler bölümü, ödemeler dengesi tablosunun en önemli kalemi olarak değerlendirilmektedir (Kozlu, 2013,s.34). Ödemeler dengesinin diğer bölümlerinde yer alan birçok işlem, geniş ölçüde mal ve hizmet akımını kolaylaştırıcı ve dengenin sağlanması fonksiyonlarına sahiptir (Kaya, 2007,s.65). Bir ülkenin cari işlemler hesabındaki bir açık, ülkenin ürettiğinden daha çok tükettiğini, harcamanın gelire göre fazla olduğunu göstermektedir (Yapar Saçık ve Alagöz, 2010,s.114).

Cari işlemler dengesi açısından, ithalat ve ihracat kalemleri dengenin sağlanması açısından en önemli faktörlerdir. Türkiye de ihracat sektörü genellikle ara malının ithalatına bağımlıdır. Bu ise dışa olan bağımlılığı artırmaktadır. Ayrıca ihracat endüstrisinde yaşanan arz esnekliğinin

düşüklüğü ve üretim faktörlerinin başka alanlara kaydırılmasında yaşanan sorunlar, açıkların kapatılmasında engel oluşturmaktadır.

Aşağıda 2016 yılında Dünya’da en fazla cari açık veren ilk 10 ülke yer almaktadır. Açık sorunun, ülkelerin hem siyasi olarak dış dünya ile olan ilişkilerini etkilemekte olduğunu hem de ekonomik olarak politikaların yeniden değerlendirilmesinin gerekliliğinin sinyalini verdiği belirtilebilir.

Tablo 1: En fazla Cari Açık Veren İlk 10 Ülke (2016)

Sıra No	Ülke Adı	Dış Ticaret Dengesi
1	ABD	-\$469.400.000.000
2	Birleşik Krallık	-\$157.300.000.000
3	Kanada	-\$56.730.000.000
4	Avustralya	-\$43.850.000.000
5	Suudi Arabistan	-\$42.280.000.000
6	Türkiye	-\$32.120.000.000
7	Hindistan	-\$31.970.000.000
8	Meksika	-\$29.030.000.000
9	Cezayir	-\$25.340.000.000
10	Endonezya	-\$21.280.000.000

Kaynak: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2187rank.html> (01.02.2017)

Cari açıklardaki artışlar eğer bir ülke ekonomisinin büyüme oranı yüksekse daha sürdürülebilir bir hale girmektedir. Yüksek büyüme beklenen yüksek gelire neden olmakta ve özel tasarruf oranlarının geçici olarak düşmesine yol açmaktadır. Yüksek büyüme oranlarının cari açığın sürdürülebilirliğine bağlı olduğu belirtilebilir. Şöyle ki, yüksek büyüme dış borç/GSYİH oranındaki küçük artışlara neden olarak dış borçları daha idare edilebilir hale getirmektedir (Roubini ve Wachtel, 1997, s.6).

4.CARİ AÇIK SORUNSALI

Cari işlemler açığı ve bu açığın giderilmesine yönelik finansman sorunu, Türkiye ekonomisinin önemli sorunlarından birisidir. Cari açıklarla karşı karşıya kalan ülke sayılarının her geçen gün artması ve açık probleminin süreklilik arz etmesi, ülkelerin dışsal şoklara karşı direncini düşürmekte, ayrıca işsizlik ve büyüme gibi birçok makroekonomik sorunların yaşanmasına neden olmaktadır (Şahin, 2011,s.48). Cari açık problemi gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan finansal ve mali krizlerin öncü göstergelerinden sayılmaktadır(Labonte, 2005,s.1-12).Zamanla sanayileşmeyi başaran gelişmekte olan ülkelerin belli bir yerden sonra sanayi malları ihraç etmesi, dışa olan bağımlılığını daha az bir seviyeye düşürmesi dolayısıyla açıklarını finanse etmesi gerekmektedir. Özellikle Türkiye’de enerjide dışa olan bağımlılığın cari açıkların artmasında büyük etken olduğu görülmüştür. Ham petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki artışlar, açığın tetikleyicilerindedir. Enerji fiyatlarında yaşanan artışlar zincirleme bir etki yaratarak üretim maliyetlerini artırmakta, bu durum ise ithalatın maliyetini yükseltmektedir(Karabulut ve Danişoğlu, 2006,s.49).Örneğin Meksika, Brezilya, Doğu Asya, Arjantin ve Türkiye de dâhil olmak üzere yaşanan krizler gibi.

Cari işlemler hesabının açık ya da fazla vermesinde hangi faktörlerin önemli olduğu ve bu faktörlerden hangisinin ya da hangilerinin daha çok yön belirlediğinin tespit edilmesi oldukça önemlidir (Sachs, 1981,s.201).

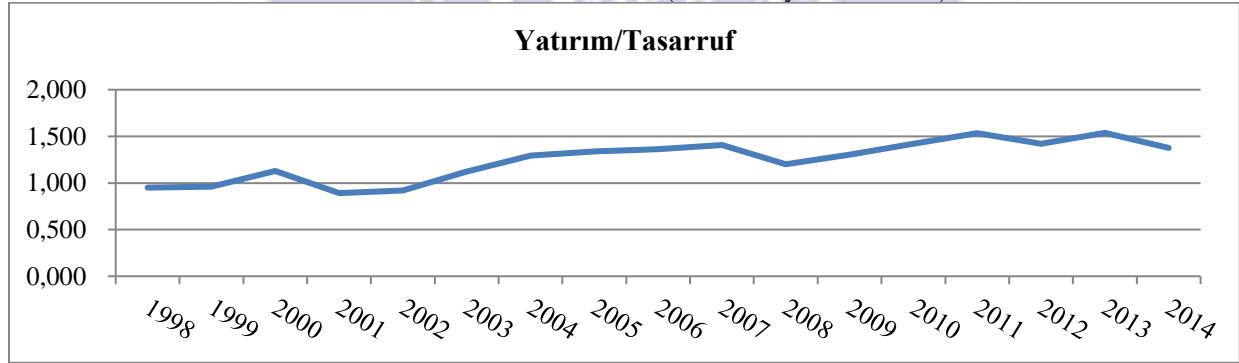
Cari işlemler hesabındaki hareketlilik çeşitli makroekonomik modellerle analiz edilebilir. Çünkü cari işlemler hesaplarındaki açık ya da fazlalıklar hem bir ülkenin ulusal tasarruflarını hem de ülkenin, dünyanın geri kalanına borçlarını ve alacaklarını yansıtır. Cari işlemler bilançosundaki dengesizlikler dönemler arası seçimlerini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla

gelecekteki olayların beklentilerinin, açıkların ve fazlalıkların boyutunun belirlenmesinde etkin bir faktör olmakta ve bu beklentiler teoride önemli rol almaktadır (Sach, 1981,s.212).

Cari açığın sürdürülebilirliğini ölçmede birçok ölçüt bulunmaktadır.Cari açığın GSYİH'ya oranı, bütçe açığının GSYİH'ya oranı, ithalatın GSYİH'ya oranı, ihracatın GSYİH'ya oranı, rezervlerdeki değişim, sermaye akımlarındaki değişim ve ticaret açığının GSYİH'ya oranı bu ölçütlerden bazılarıdır.

Sadece bir kritere bakarak cari açığın sürdürülebilir ya da sürdürülemez olmasına karar vermek zordur. Ülkelerin yapısı da farklı kriterlere bakmayı gerektirmektedir. Literatürde cari açığın sürdürülebilirliği ile ilgili Yatırım/Tasarruf oranına bakılmaktadır. Bu oranın büyümesi yatırımların artarak büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini ve bu sayede cari açığın sürdürülebileceğini ifade etmektedir.

Grafik 1:Yatırım/Tasarruf Oranları (GSYH'in yüzdesi olarak)

Kaynak: TCMB

Grafiklerden de görüleceği gibi Türkiye'de 1998-2014 yılları arasında Yatırım/Tasarruf oranı azda olsa artış trendindedir. Buda cari açıkların sürdürülebilirliği açısından iyi bir sinyaldir. Literatürde cari açıkların sürdürülebilirliğiyle ilgili kullanılan bir diğer gösterge ise Cari açık/GSYİH oranıdır. Bu oranın belirli bir seviyenin üzerinde olması cari açığın sürdürülemez olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu oran konusunda tam bir uzlaşma olmasa da gelişmekte olan ekonomilerde %4-5 aralığı sınır olarak kabul edilmektedir. Tablo2'de 2000-2016 yılları arasında CariAçık/GSYİH oranları görülmektedir.

Tablo2: Cari Açık/GSYİH Oranı

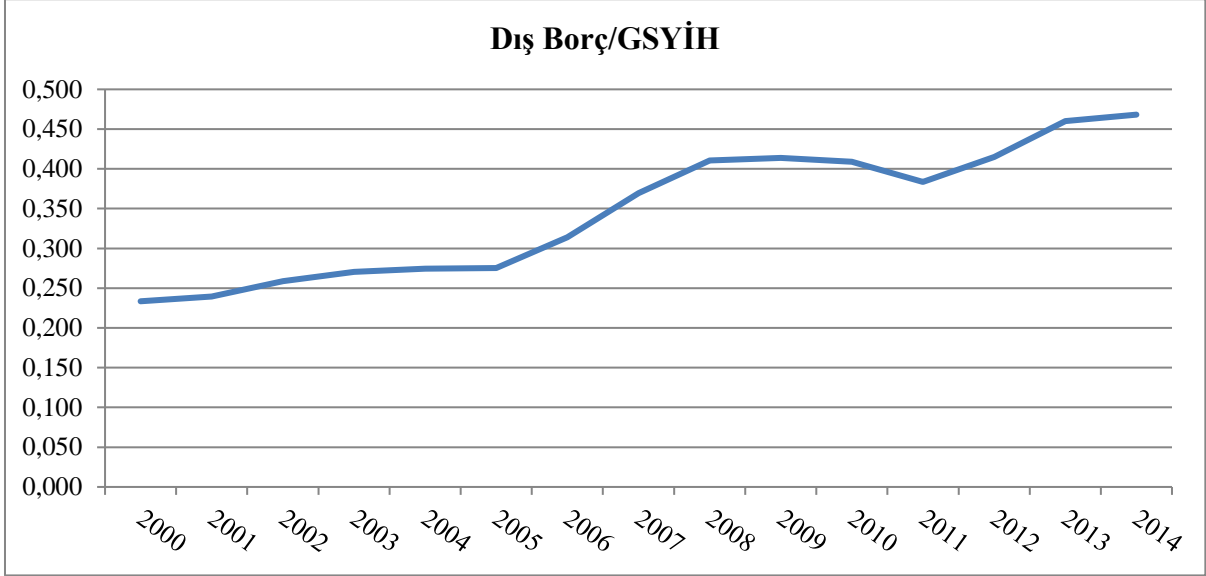
Yıllar	GSYİH	Cari İşlemler Dengesi	4%	5%
2000	500,19	-9.920	20,0076	25,0095
2001	471,69	3.760	18,8676	23,5845
2002	500,76	-626	20,0304	25,038
2003	527,13	-7.554	21,0852	26,3565
2004	576,48	-14.198	23,0592	28,824
2005	624,92	-20.980	24,9968	31,246
2006	668	-31.168	26,72	33,4
2007	699,18	-36.949	27,9672	34,959
2008	703,79	-39.425	28,1516	35,1895
2009	669,83	-11.358	26,7932	33,4915
2010	731,16	-44.616	29,2464	36,558
2011	795,31	-74.402	31,8124	39,7655
2012	812,23	-47.961	32,4892	40,6115
2013	846,28	-63.608	33,8512	42,314
2014	871,84	-43.552	34,8736	43,592
2015	906,58	-32.278	36,2632	45,329
2016	941,93	-28.584	37,6772	47,0965

Kaynak : TC Merkez Bankası Ödemeler Dengesi Altıncı El Kitabı yıllık analitik verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır. www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/30cdfd52-aa34/odemelerdengesi/ (24.01.2017)

Tablo2' de görüldüğü üzere son dönemde Cari açık/GSYİH oranı hem %4 hem de %5 oranının üzerinde kalmıştır. Bu gösterge cari açığın sürdürülebilirliği açısından olumsuz bir sinyal vermektedir.

Cari açığın sürdürülebilirliğiyle ilgili diğer bir gösterge ise Dış borç/GSYİH oranıdır. Dış borçların artıyor olması ile yabancıların borçların ödeneceğine olan inancı zayıflayacaktır. Bunun sonucu olarak ülkeye daha fazla yabancı yatırımcı çekebilmek için faizler arttırılacaktır. Faiz oranlarının artması dış borçları arttırırken cari açığın sürdürülemez olmasına yol açacaktır.

Grafik 2: Dış Borç/ GSYİH Oranı

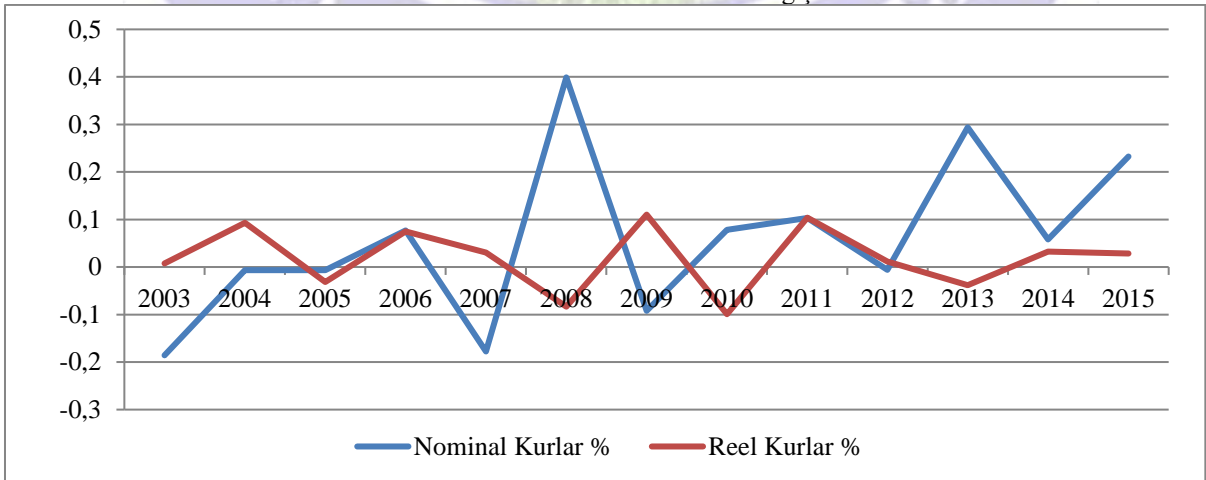

Kaynak: TCMB

Dış borç/GSYİH oranının yıllar itibarıyla sürekli artıyor olması ve 0,50 düzeyine yaklaşmış olması cari açığın sürdürülebilirliğini zorlaştıran bir durumdur.

Reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi cari açığın sürdürülmesinde önemlidir. Eğer reel kur nominal kurun üzerine çıkmışsa bu dövizin aşırı değerlenmesi olarak ifade edilir. Döviz kurunun aşırı değerlenmiş olması cari açığın sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediği görüşü yaygındır.

Grafik3: Nominal ve Reel Kurlardaki Değişme %

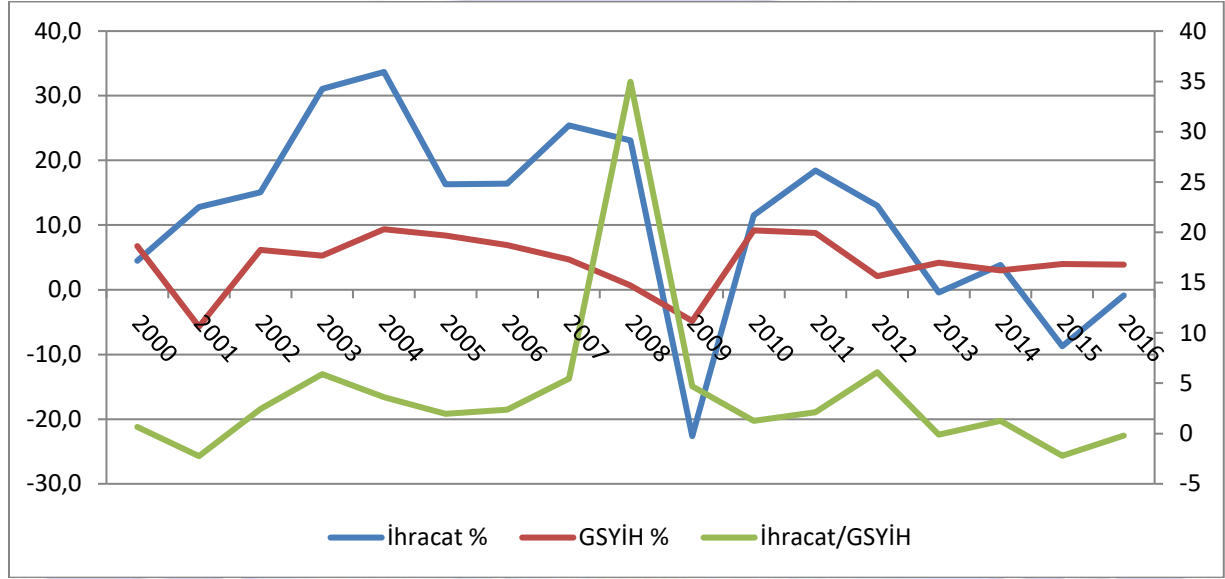

Kaynak: TCMB

Grafik 3’de görüldüğü üzere 2012 sonrası dönemde reel kur nominal kurun altında seyretmektedir. Bu durum cari açığın sürdürülmesi açısından olumlu olarak görülmektedir.

Cari açığın sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesinde bakılan oranlardan biride ihracat/GSYİH oranıdır. İhracatı yoğun olarak gerçekleştiren ülkelerde borçların finansmanı daha kolaydır. Ancak burada ihracatın yapısı da önemlidir. İhracat kalemlerinin darlığı ya da genişliği ülkeler açısından farklılıklar getirmektedir. Dar bir ihracat kalemine sahip ülkeler için fiyat dalgalanmaları büyük etkiye sahiptir. Fiyat dalgalanmalarının büyük olması cari açığın sürdürülmesini güçleştirmektedir.

Grafik4: İhracat%, GSYİH%, İhracat/GSYİH Oranı

Kaynak: TCMB

Yukarıda Grafik 4 ‘e bakıldığında, İhracat/GSYİH oranı 2008 yılına kadar artış gösterirken bu tarihten sonra azalma eğilimi göstermektedir. Bu durum cari açığın sürdürülebilirliği açısından olumlu bir gösterge olmamakla birlikte ihracat kalemlerinin çeşitliliğine de bakılmalıdır.

5. TEORİK MODEL

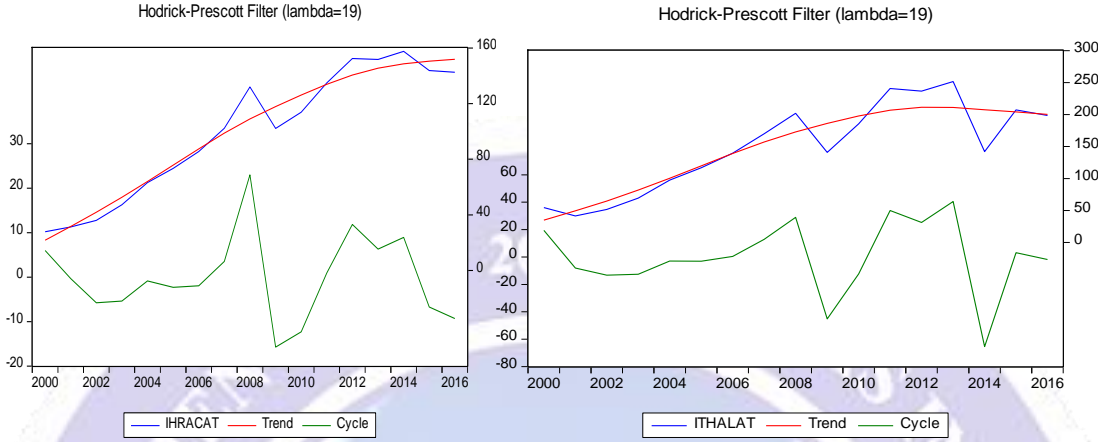
İş çevrimleri analizinde serilerin mevsimsel etkilerden arındırılması önemlidir. Literatürde bu amaçla kullanılan birçok yöntem vardır. Zaman serilerinin eğilim ve devresel hareket bileşenlerine ayrıştırılması için en fazla kullanılan yöntem, Hodrick-Prescott tarafından geliştirilen filtredir. Hodrick-Prescott filtresi, bir zaman serisindeki eğilim ve devresel hareket bileşenlerini ayırmada aşağıdaki formülü kullanır.

$$\sum_{t=1}^T (y_t - \tau_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(\tau_{t+1} - \tau_t) - (\tau_t - \tau_{t-1})]^2$$

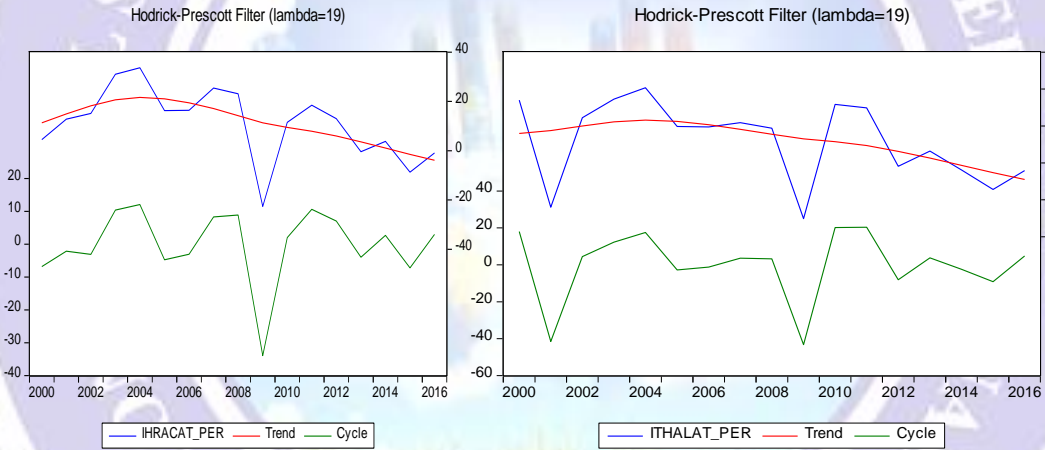
Orijinal Hodrick-Prescott filtresinde λ değeri olarak 1600 kullanılmaktadır. Fakat bu değer Amerikan ekonomisi için önerilmiş olup gelişmekte olan ülkeler için uygun olmayabilir. Ciddi rejim değişiklikleri ve kırılmaların gözlemlendiği gelişmekte olan ülkelerde daha küçük λ değeri seçilmelidir. Bundan dolayı hesaplamalarımızda λ değeri olarak 19 tercih edilmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Türkiye için yapmış olduğu Hodrick-Prescott Filtresi düzgünleştirme parametresi tahmini çalışmasında 19, 98 ve 1600 düzgünleştirme parametreleri kullanılmasıyla elde edilen devresel hareket bileşenleri karşılaştırılmıştır.

Hesaplamalarda 19 parametresiyle bulunan varyans değerlerine göre daha düşük bulunmuştur (Alp ve diğerleri, 2011:3-5). Yani Türkiye için 19 parametresi 98 ve 1600'e göre daha uygundur. Bu çalışmadan dolayı da araştırmada Hodrick-Prescot filtresinde λ değeri olarak 19 tercih edilmiştir.

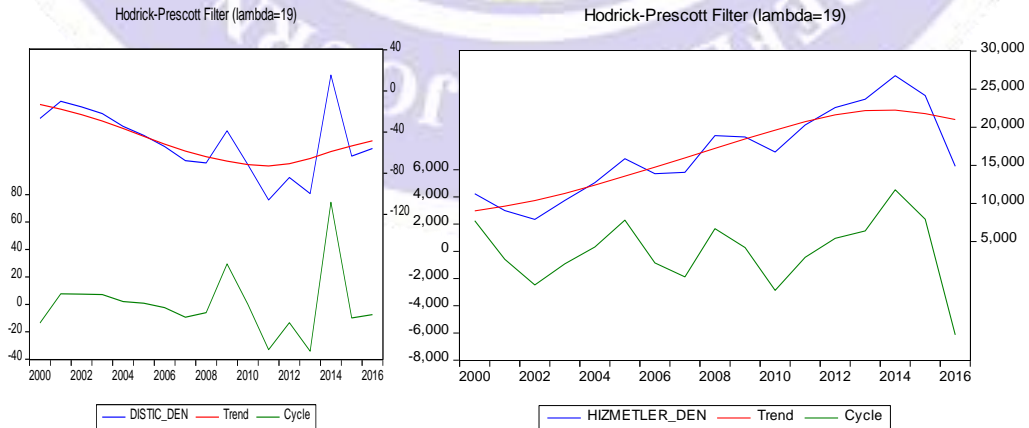
Hodrick-Prescot

Yukarıdaki grafikte 2000-2016 yılları arasında ihracat trendinin azalarak artmakta olduğu, ithalat trendinin ise azalma trendinde olduğu görülmektedir.

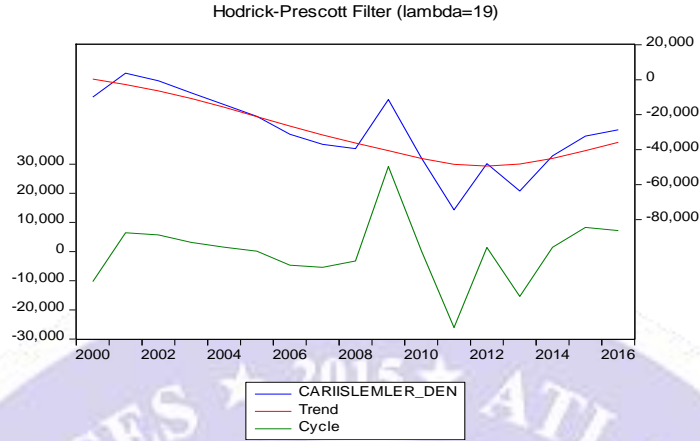
Yukarıdaki grafikte 2000-2016 dönemine ait ihracat ve ithalatın yüzde değişme trendleri görülmektedir. Hem ihracat hem de ithalattaki yüzde değişim azalma trendindedir.

Dış ticaret dengesi negatif bakiye vermiş olmakla birlikte 2011 sonrası artmıştır. Yani dış ticaret dengesi iyileşmektedir. Hizmetler dengesi 2000-2016 döneminde pozitif eğilimde olsa

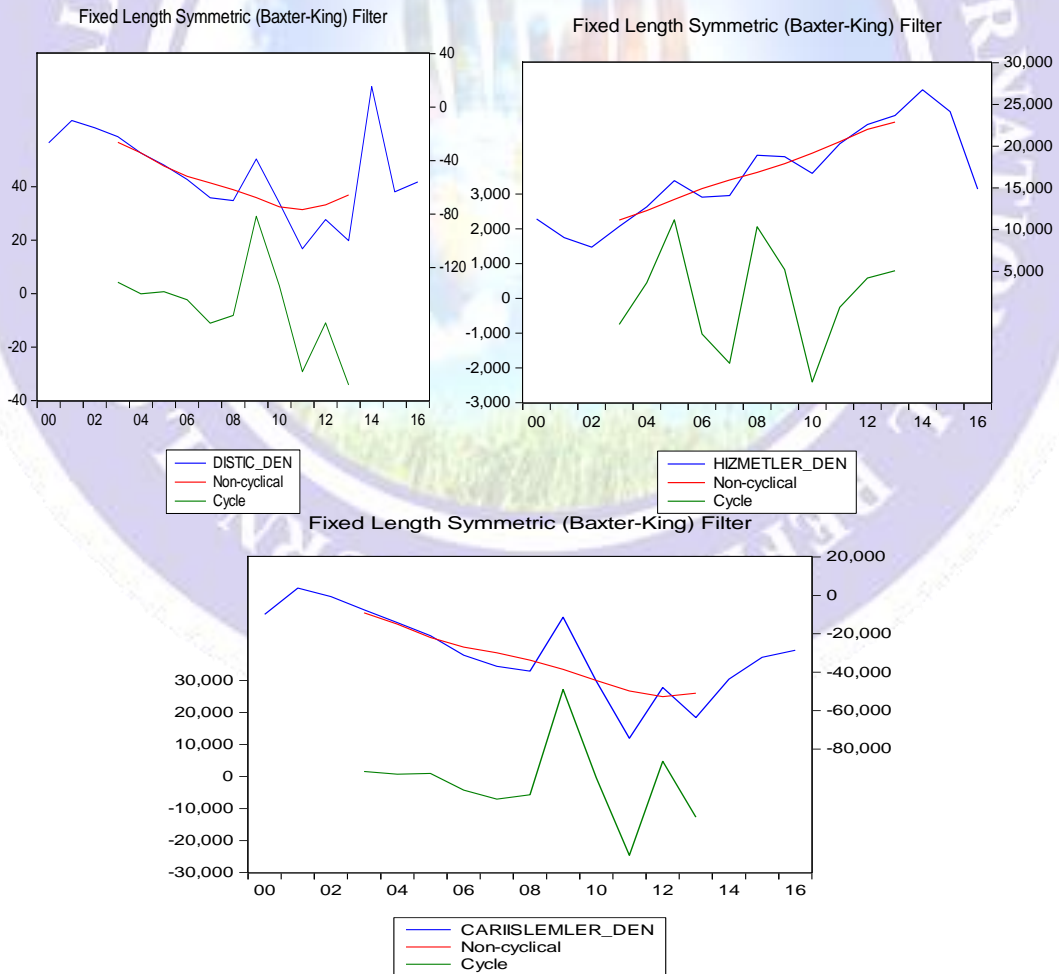

da 2013 sonrasında negatif eğilimde olduğu görülmektedir. Yani hizmetler dengesi bozulmaktadır.

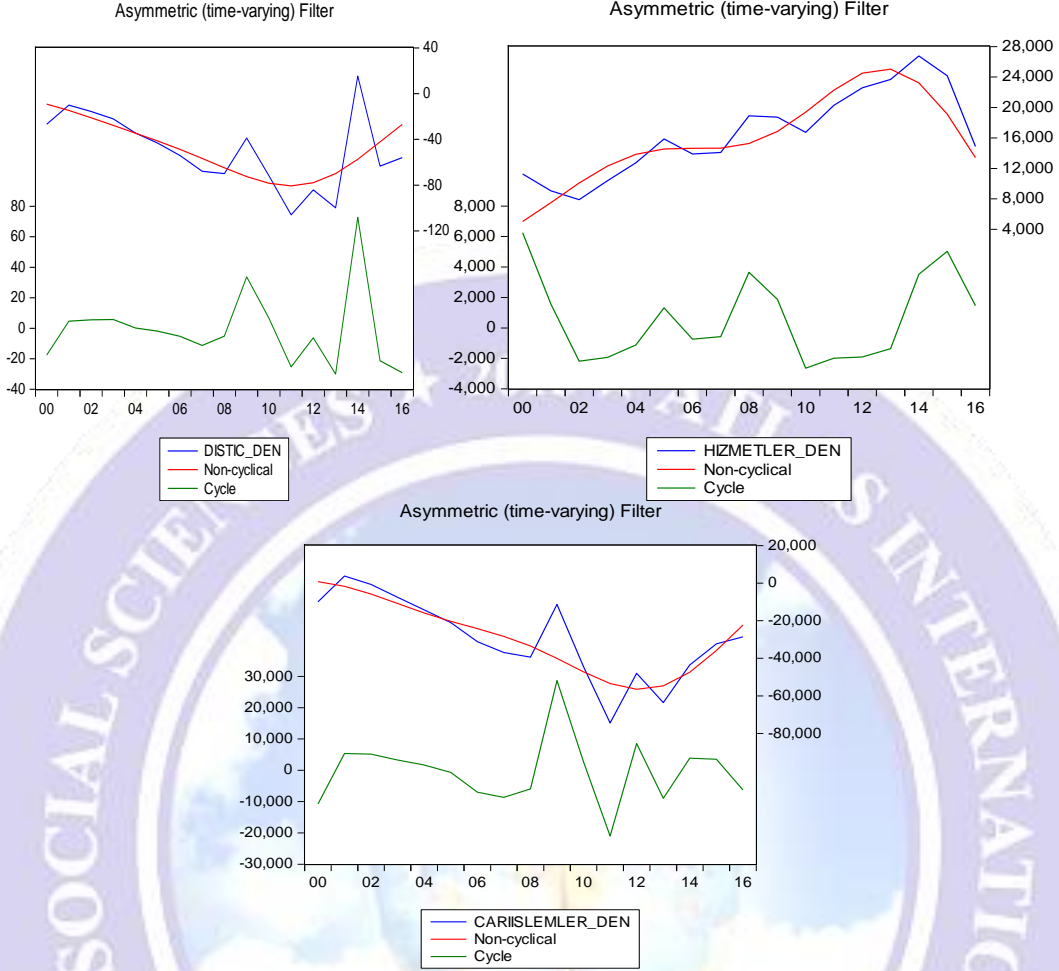
Aynı dönemde cari işlemler dengesi 2011'e kadar negatif eğilim göstermiştir ve daha sonra pozitif eğilimin olduğu görülmektedir. Yani 2011'den sonra cari işlemler dengesinde iyileşme görülmektedir.

Baxter ve King bant-geçiş filtresi zaman serisinin spektral analizi üzerine kurulmuştur. Bu filtre serinin belirli bir sıklık bandı içinde kalan değerlerini diğerlerinden ayırtırmaya yarayan doğrusal bir dönüştürmedir. Dönüştürme işlemi ise hareketli ortalamalara göre yapılmaktadır.

Baxter-King filtrelerinde de eğilimler Hodrick-Prescot filtresindeki benzer çıkmıştır. Dış ticaret dengesi, hizmetler dengesi ve cari işlemler dengesi Hodrick-Prescot filtresindeki

trendlerle benzerlik göstermektedir. Bu amaçla kullanılan son filtre Christiano-Fitzgerald filtresidir. Bu filtreye ait çıktılar aşağıdaki gibidir.

Christiano-Fitzgerald filtresinden elde edilen sonuçlarda diğer iki filtreden elde edilen sonuçlarla benzerdir.

6.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde cari açığın sürdürülebilirliğine yönelik birçok çalışma mevcuttur. Ülkeler bazında yapılan ve cari açığın sürdürülebilirliğini test etmeye yönelik yapılan çalışmalar aşağıdadır.

Yazar(lar)	Yıl	Yöntem	Oran	Sonuç	
Hakkio-Rush	1991	1950-1988	Koentegrasyon	ABD	Sürdürülemez
Husted	1992	1967-1989	Koentegrasyon	ABD	Sürdürülemez
Feretti-Razin	1996	1970-1995		6 Ülke	Sürdürülemez
Roubini-Wachtel	1998			Avrupa	Sürdürülebilir
Fountas-Wu	1999	1967-1994	Eş bütünleşme	ABD	Sürdürülemez
Wu-Chen-Lee	2001	1973-1998	Panel koentegrasyon	G7	Sürdürülebilir
Baharumshah-Lau-Fountas	2003	1961-1999	Koentegrasyon	ASEAN Ülkeleri	Sürdürülemez
Raybaudi-Sola-Spagnola	2004	1983-2002	MarkovSwitching modeli	5 Ülke	Zayıf sürdürülebilirlik
Yücel-Yenar	2005	1994-2003	Engle-Granger eş bütünleşme	Türkiye	Sürdürülemez
Matsubayashi	2005	1975-1998	Koentegrasyon	ABD	Sürdürülebilir
Peker	2009	1992-2007	Johansen eş bütünleşme	Türkiye	Zayıf sürdürülebilirlik
Kim-Min-Hwang-McDonald	2009	1981-2003	ESTAR, DTAR, DLSTAR	Asya ülkeleri	Sürdürülebilir
Göçer-Mercan	2011	1992-2010	Sınır testi	Türkiye	Sürdürülebilir
Bildirici	2013	1987-2010	MarkovSwitching modeli	Türkiye	Sürdürülemez
Destaign-Mohamed-Gideon	2013	1970-2012	Koentegrasyon	Kenya	Sürdürülemez
Utku	2014	1994-2013	Johansen eş bütünleşme	Türkiye	Zayıf sürdürülebilirlik

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

7. MODEL UYGULAMASI

Cari açıkların sürdürülebilirliğiyle ilgili yapılan testlerin dayanağı Hakkio ve Rush (1991) tarafından yapılan çalışmadır. Ayrıca Husted (1992) yaptığı çalışma ekonometrik analiz açısından temel teşkil etmektedir.

Hakkio ve Rush analizlerinde devletin bütçe kısıtını $G_t + (1 + i_t)B_{t-1} = R_t + B_t$ olarak kabul etmiştir. Burada i :faiz, G :Hükümetin mal ya da hizmet alımı, R :Hükümet geliri ve B : Hükümet borcu olarak kullanılmıştır. Bu şartlar altında cari açık sorununu $R_t = G_t + (1 + i_t)B_{t-1} - B_t$ eşitliğiyle ele almıştır. Araştırdığı dönem itibarıyla cari açığın çok büyük olduğu sonucuna ulaşmıştır (Hakkio ve Rush 1991:430).

Husted (1992) analizinde ihracat ve ithalat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ele alan basit bir model kullanmıştır. Modelde bireyin cari dönem bütçe kısıtı;

$$C_0 = Y_0 + B_0 - I_0 - (1 - r_0)B_{-1} \text{ şeklindedir.}$$

Burada; Burada C :cari tüketim, Y : üretim, B : dış borç, I : yatırım, r :dünya faiz oranı, $(1 - r_0)B_{-1}$: ülkenin aldığı ilk dış borcu temsil etmektedir (Husted,1992:160).

Türkiye’de cari açığın durumunu belirlemek için yapılan bu çalışmada 2000-2016 yılları arası ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi, hizmetler dengesi, cari işlemler dengesi ve GSYİH verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’ndan sağlanmıştır.

Model geçmeden önce modelde kullanılacak serilerin durağanlığı test edilmelidir. Bu testler elde edilecek sonuçların güvenilirliğini arttıracaktır. Bu amaçla en çok tercih edilen yöntem Genişletilmiş Dickey-Fuller testidir. ADF (serbestlik derecesi) test istatistiğinin mutlak değeri çeşitli anlamlılık düzeylerindeki Mackinnon kritik değerlerinin (Mackinnon,1996,s.1601-1618) mutlak değerinden küçük olması seride birim kök olduğunu diğer ifadeyle serinin durağan olmadığını göstermektedir.

Tablo 3: İhracat için ADF Testi

Test Kritik Değeri	1%	5%	10%
	-3,92035	-3,065585	-2,673459
ADF Değeri	-1,333534		
Olasılık Değeri	0,5871		

Tablo 4: İthalat için ADF Testi

Test Kritik Değeri	1%	5%	10%
	-3,92035	-3,065585	-2,673459
ADF Değeri	-1,55931		
Olasılık Değeri	0,4792		

Tablo 5: GSYİH için ADF Testi

Test Kritik Değeri	1%	5%	10%
	-3,92035	-3,065585	-2,673459
ADF Değeri	0,366713		
Olasılık Değeri	0,9742		

Tablo 3,4 ve 5’te ADF değeri test kritik değerinin mutlak değerinden küçük olduğu için serilerin orijinal halleri durağan değildir. Serilerin orijinal halleri durağan olmadığı için birinci farkları alınarak tekrar Augmented Dickey-Fuller testi yapılmalıdır.

Tablo 6: İhracat için ADF Testi

Test Kritik Değeri	1%	5%	10%
	-3,959148	-3,081002	-2,68133
ADF Değeri	-3,990199		
Olasılık Değeri	0,0094		

Tablo 7: İthalat için ADF Testi

Test Kritik Değeri	1%	5%	10%
	-3,959148	-3,081002	-2,68133
ADF Değeri	-5,320751		
Olasılık Değeri	0,0008		

Tablo 8: GSYİH için ADF Testi

Test Kritik Değeri	1%	5%	10%
	-4,004425	-3,098896	-2,690439
ADF Değeri	3,298715		
Olasılık Değeri	0,0353		

Serilerin birinci farkları durağan çıkmıştır. Seriler bu halleriyle testlerde kullanılabilirler. Cari açıkların sürdürülebilirliğiyle ilgili literatürde sıklıkla tercih edilen Engle-Granger ve Johansen eş-bütünleşme testleridir. Granger, iki seri eşbütünleşik ise bu seriler arasında en az bir yönde bir nedensellik ilişkisi olması gerektiğini belirtmektedir (Satman, 2010,s.116).

ADF testlerinde ithalat ve ihracat serilerinin orijinal halleri durağan çıkmamış, serilerin birinci farkları durağan çıkmıştır. İthalat ve ihracat serilerinin birinci farkları alınarak yapılan Johansen test sonuçları aşağıda Tablo5'te verilmiştir.

Tablo 5: Johansen Eş bütünleşme Testi sonuçları

Sample (adjusted): 2002 2016
Included observations: 15 after adjustments
Trend assumption: Linear deterministic trend (restricted)
Series: IHRACAT İTHALAT
Lags interval (in first differences): 1 to 1

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.657841	22.54066	25.87211	0.1230
At most 1	0.349641	6.453461	12.51798	0.4050

Trace test indicates no cointegration at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.657841	16.08720	19.38704	0.1415
At most 1	0.349641	6.453461	12.51798	0.4050

Johansen koentegrasyon testi sonuçlarına göre test istatistiği (22,540), %5 kritik değer (25,872) değerinden küçük olduğundan H0 hipotezi reddedilmemektedir. Maksimum özdeğer testine göre test istatistiği (16,087), %5 kritik değer (19,387) değerinden küçük olduğundan

H0 hipotezi reddedilmemektedir. Prob değerinin kritik değerden büyük olmasından dolayı H0 hipotezi reddedilmemiştir. İhracat ile ithalat arasında herhangi bir eş bütünleşme denklemi kurulamamaktadır. Bu durum ihracatla ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını göstermektedir. Yani ele alınan dönem için cari işlemler açığının sürdürülemez olduğu anlamına gelmektedir.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Cari açığın sürdürülebilirliği cari açığın büyüklüğünden daha önemlidir. Bir ülkede cari açığın sürdürülebilir olup olamamasının birçok kriteri vardır. Bu kriterlerden sadece birine bakılarak cari açığın sürdürülebilir olmadığına karar vermek zor ve hatalıdır. Cari açığın sürdürülebilirliği açısından olumsuz sinyal veren değişkenlere yönelik önlemler almakla birlikte bu değişkenlerin ekonomi içindeki toplam ağırlığına da bakmak gerekmektedir.

Johansen eşbütünleşme testi sonucuna göre ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmamıştır. Bunun anlamı serilerimiz arasında eş-bütünleşme olmadığıdır. Bu bulgu bize Türkiye'nin cari işlem açığının ilgili dönem altında sürdürülemez olduğunu göstermektedir

Türkiye'de yatırım/tasarruf oranı, nominal/reel kurlar, ihracat/GSYİH oranı cari açığın sürdürülebilirliği açısından olumlu sinyal vermektedir. Buna karşılık cari açık/GSYİH oranı, dış borç/GSYİH oranı, ithalat-ihracat arasında uzun dönemli ilişki olmaması cari açığın sürdürülebilirliği açısından olumsuz sinyal vermektedir.

Cari açığın sürdürülebilirliği bakımından Türkiye'nin ihracata yönelik politika izlemesi önemlidir. Türkiye'de ihracatın teşvik edilmesine yönelik politikalar uygulanmalıdır. Türkiye'nin ihracat endüstrisindeki arz esnekliğini yükseltmesi buna ilaveten üretim faktörlerinin başka alanlara kaydırılmasının önündeki engellerin de aşılması gerekmektedir. Dünya ekonomisinde yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde büyümenin sağladığı en önemli katkılardan biri mamul mallar üretiminin artışıyla birlikte ihracat düzeyinde de sağlanan artış trendidir. Cari işlemler açığı ve açığın sürdürülebilirlik durumu, birçok ülke için önemli bir makroekonomik sorundur. Açıkların kontrol altına alınması olası krizlerin önüne geçilmesine imkan tanıyacaktır.

Türkiye, döviz piyasasında döviz kurlarının dalgalanmasını belirli bir marjda tutulması gerekmektedir. Şöyle ki, döviz kurlarındaki düşüklük ülke içinde malların fiyatlarını yükselterek, yurtdışı mallarının fiyatlarını düşürecektir. Bu ise açıkların seviyesini yükseltecektir. Türkiye'nin enerjide dışa olan bağımlılığını azaltıcı politikaları uygulamaya geçirmesi açıkların azaltılması adına diğer önemli bir konudur. Dış ülkelerle yapılacak ekonomik işbirliklerinin ülkeye daha çok katkı sağlayacak ve gelişmişlik seviyesini artırarak bağımlılığı azaltacak boyutlara taşınması gerekmektedir.

Açıklar, ülkenin kredi notunun düşürülmesinde dolayısıyla yatırımcıların yatırım yapma ya da dış ülkelerin borç verme istediğini azaltmaktadır. Dış borçlarda da bir sınır bulunmaktadır. Bu nedenle açıkların finanse edilmesinden daha çok tedavi edilmesi zorunludur.

KAYNAKÇA

Alp, Harun, Başkaya, Yusuf Soner, Kılınç, Mustafa ve Yüksel, Canan .(2011). Türkiye İçin Hodrick-Prescott Filtresi Düzgünleştirme Parametresi Tahmini, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sayı 2011-03, 1-8.

Altıntaş, Halil ve Çetin, Rahmi.(2008). "Türkiye'de Dış Ticaret Dengesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989-2005" , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt.63, Sayı.4, s.30.

Atalay, Ahmet Haluk. (2003), Makroekonomik Modeller ve İktisat Politikaları Temel Kavramlar ve Klasik Makro Model.İstanbul: Set Yayınları.

Bouakez, Hafedh ve Kano, Takashi.(March 2008). ‘‘Terms of Trade and Current Account Fluctuations: The Harberger-Laursen-Metzler Effect’’.Elsevier in its Journal of Macroeconomics, Vol.30, No.1, s.261.

Çak, Murat.(2013).Türkiye’de Cari Açık. İstanbul: Beşir Kitapevi.

Doğan, Emrah ve Bayraç,H. Naci.(Aralık 2014). ‘‘Türkiye’de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım’’.Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.98.

Göçer ,İsmet.(Nisan 2013) ‘‘Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz’’,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:8 Sayı:1,ss.213-243.

Hakkio Graig S., Mark Rush (1991), ‘‘Is the Budget Deficit ‘‘Too Large?’’ Economic Inquiry, Forthcoming, Western Economic Association International, Vol.XXIX, July, 429-445.

Harberger, A. C. (1950), ‘‘Currency Depreciation Income and Balance of Trade’’. Journal of Political Economics, Vol.58, ss. 47-60.

[https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2187rank.html\(01.02.2017\)](https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2187rank.html(01.02.2017))

Huang Kevin X.D., ve Meng Qinglai.(October 2007). ‘‘The Harbergere Laursene Metzler Effect Under Capital Market Imperfections’’, Journal of International Money and Finance, Vol.26, No.6, s.1003.

Husted, Steven (1992), ‘‘The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis’’, The Review of Economics and Statistics, Vol. 74, No. 1 (Feb., 1992), 159-166.

Karabulut, G. ve Danişoğlu,A. Ç.(2006). ‘‘Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler’’.Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), s.49.

Kaya, Salih.(2007). Her Yönüyle Dış Ticaret.Ankara: Ce-ka Yayınları.

Kozlu, Cem M. (2013). Uluslararası Pazarlama, İlkeler ve Uygulamalar, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Labonte, Marc.(December 2005). ‘‘Is the U.S. Current Account Deficit Sustainable?’’, CRS Report for Congress, http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs8239/m1/1/high_res_d/RL33186_2005Dec13.pdf

Mackinnon, J.G. (1996). ‘‘Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests’’, Journal of Applied Econometrics, Vol.11, 1601-1618.

Marinheiro, C.F.(2007). ‘‘Ricardian Equivalence, Twin Deficit, and the Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt’’, Grupo de Estudos Monetarios e Financeiros, Faculty of Economics University of Coimbra, <https://ssrn.com/abstract=1009788>

Metzler, L. A. ve Laursen, S. (1950).‘‘Flexible Exchange Rate and the Theory of Employment’’, The Rewiev of Economics and Statistics, Vol.32, No.4, 281 -299.

Roubini, Nouriel ve Wachtel, Paul.(1997)‘‘Current Account Sustainability in Transition Economies’’. New York University, s.7.

Sachs, Jeffrey D. (1981). "The Current Account and Macroeconomic Adjustment in The 1970s", Harvard University Brookings papers on Economic Activity, Vol.12, No.1, s.201.

Satman, Mehmet Hakan. (2010). İstatistik ve Ekonometri Uygulamaları ile R, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Sevütekin, Mustafa ve Nargeleçekenler, Mehmet. (2010). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, Ankara: Nobel Yayın.

Subaşat, Turan ve Yetkiner, Turan.(2010). Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı. İstanbul: Efil Yayınevi Yayınları.

Şahin, Begüm Erdil. (2011). "Türkiye'nin Cari Açık Sorunu", Ekonomi Bilimleri Dergisi, cilt:3, s.48.

TC Merkez Bankası Ödemeler Dengesi Altıncı El Kitabı yıllık analitik verileri www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/30cdfd52-aa34/odemelerdengesi/ (24.01.2017)

Tekgül, Yelda Bugay ve Cin, Mehmet Fatih.(2013). "Post-Keynesyen Talep Yönelimli Büyüme Modelleri", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi, Cilt.20, Sayı. 2 s.325.

Tunalı, Çiğdem Börke.(2008). "Türkiye'de Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.1, s.164.

Tunca, Zafer ve Börke Tunalı, Çiğdem.(2006). "Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt.56, Sayı.1, s.3.

Turan, Zübeyir ve Barak, Doğan. (2016). "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği". İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, s.70.

www.iktisatsozlugu.com

Yapar Saçık, Sinem ve Alagöz, Mehmet.(2010). "Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Borçlanma İle İlişkisi". Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt.2, s.114.